

Етюд на 3 картини

I КАРТИНА

Ліс. Ніч. Люде. Сплять, збираються спати.

Убрання не має ознак нації й часу.

Він.

Юрба (старі, молоді; чоловіки, жінки, діти).

Дівчина.

Окремі голоси з юрби:

— Сьогодні тепло так, що можна не вкриватись.

— Гляди, щоб вранці бігать не прийшлось та грітись.

— А так! Мороз одурювать уміє... Сховається на мить, усі роздягнуться, зрадіють, а він на тебе — стриб! Почав кусать і кров морозить в жилах.

— Ет! Що мороз?! В кожух сховайся та й сиди, а от од голоду сховайся!..

— Останній хліб ми доїдаєм... Що далі будемо робити?!

Хлопчик. Я їсти хочу вже й тепер.

— Ми помremo всі з голоду...

— Не бійсь! До смерті ще далеко!..

— А знаєте, я чув, що можна жить любісінько травою і старості діждатись. Адже ж он живиться травою буйвіл, кінь, коза. Коли ми хліб увесьз'їмо, гайда усі на пашу!

— Ну, ти не смійсь! Пасися сам, коли не маєш чим трави наскубти... А нам Бог дав, крім рота, — руки. — Чого ви завелись?! Скажіть ви краще — хіба трава людині не завадить?

— Дарма! Привикнути до всього можна. Авжеж! Як звикне — буде жити.

— Ми на зиму нагорнем гори сіна!

— Що? Й зимувати тут?! Та ми померзнемо.

— Хати збудуєм.

— А чим палити?

— Навколо — ліс! Палити є чим.

— Я не про те кажу, — вогню ми де дістанем? Коли б огонь в нас був, ми б, може, й стежки не згубили...

— У лісі живемо, у лісі й заблудились.

— Ішли вночі.

— В цім лісі завжди ніч — вночі і вдень.

В і н. Ні, ні! В цім лісі жить не можна. Дорогу треба нам шукати!

Сміх.

— Еге, піди та пошукай! Шукали ми доволі... аж ноги покололи...

— Я щоку розірвав.

— Я око виколов.

— А в мене брата задавив ведмідь.

— Піди та пошукай ведмедя.

— Спитай у його. Може, знає він, де простяглась дорога...

— Куди йому питать ведмедя? Він борсука злякався вчора.

Сміх.

Він. Я не злякався! Мені здалось, що вовк ворухнеться в кущах...

— Так ти б його за хвіст! Зідрав би з його шкуру, от і було б прикритись чим... А то поглянь, яка сорочка на тобі. Уся в дірках... Того тебе і дівчина не любе.

Д і в ч и н а. Це я? Так він же ще малий! Йому про це й гадати рано.

— І досі він за мамою сумує... Я чув, як раз вночі він кликав: "Мамо, мамо!"

Сміх.

— Ну, от! От, змалились! Чого сміятися і що ви смішного в словах його знайшли? Коли б піти та пошукать, то, може б, і знайшлась дорога.

Вона ж десь єсть, напевно.

— Дивись, який знайшовся оборонець! Ти свині з ним, бува, не пас?

— Це з тим, що борсука злякався?! У його батька не було свиней... У його батька був кобзар.

—Так він водив за руку батька?!

Сміх.

В і н. Смійтесь! Ваш сміх мене минає. Легають останні. Дівчина підходить до нього й кладе йому на плече руку.

Дівчина. Мені тебе зробилось жалко... Я знаю, в тебе серце добре, як в дитини.

В і н. Жалко! Правда: дітей жаліти тільки можна.

Д і в ч и н а . Я іншого люблю. Мій молодий на цілий хутір швець. Усі до його йдуть. Поглянь, які мені він чоботи пошив! В інших вже давно побилися в дорозі, а в мене ще міцні, немов з колодки вчора зняті. А ти?

Ти б що мені зробив? Ти так, як вітер! Сьогодні — тут, а завтра — там. Всі люде на роботі, а ти сидиш собі та граєш на сопілку. Неправду я кажу? Не сердься...

В і н. Так, так... Боротись я не вмію, і не дало життя мені у руки зброї... Я слабкий... Ах, я найслабший від усіх!..

Дівчина. Ти плачеш? Годі!.. Ну, дай, маленький мій, я слізеньки утру... Ну, веселіший став? Ну, заспокойся не всім орлами бути!

В і н. Орлами будь! Сидіти з швайкою і шкуру колупать — невже це єсть літання попід небом?

Д і в ч и н а. Він не літає, він латає, — роботою він дужий...

В і н. Кому потрібно те, що він там щось латає?!

Д і в ч и н а. Тому, для кого він латає.

В і н. А той — кому потрібен? Гробакам?.. Орел! Орли літають над землею, орли з-під хмар клекочуть і, наче дзвоном, клекотом до себе кличуть. Одних з землі здіймають, другим запалюють серця, на третіх жах наводять!.. Твій швець не був ніколи в небі, твій швець нікого не здіймав з землі угору, нікого і не кликав...

Д і в ч и н а. Навіщо кликати йому, коли до його йдуть самі у хату люде?

В і н. Про лет у небі я кажу. У хаті ж ніде й крил розправить.

Д і в ч и н а. Зате сидіти є де. Тепло. Тихо. Громи там не гримлять і блискавки не палять. . В і н. Я не боюсь небес! Мої відкриті груди!

Дівчина. Зате землі боїшся. Тебе, пригадуєш, за щось ударив хлопець; ударив раз і другий, а ти замість того, щоб його схопити, стоїш собі та червонієш... А далі сльози — бризь! Кап, кап... До тину ти припав і плачеш...

Тиша.

В і н. Ет! Коли б могла ти глянуть в душу... Яке там пекло! А скільки всі оці, що завжди сплять, накидали каміння в неї!.. О, чом я не такий міцний душею, як вони?! У їх душа, як кремінь: б'єш крицею по ній, а з

неї іскри ллються, їм очі зав'яжи на цілий рік, вони мовчатимуть, аби їм хліб було дістати можна вільною рукою. Удар їх батогом, вони не закричать від гніву. В очі плюнь і дай їм шеляг, вони тобі устами припадуть до рук... Вони міцні, душа їх — кремінь, а я слабкий. Мене стрілою ране навіть погляд злий...

Дівч[ина]. Ну, що ж? Терпи! Не всім же бути міцними: єсть — камінь, єсть — вода.

В і н. Так... єсть — камінь, єсть — вода... (Дивиться на них). І справді, всі як камені лежать. Не дивиться їм грізно в очі "завтра". Наїлись хліба, ну, і досить. А завтра кору гризтимуть, а там траву...

Д і в ч и н а. Я спати йду... (Іде й зникає в пітьмі).

Хтось (підводиться). Лягай, лишень, і ти, а то ти спати заважаєш.

Удень сміються з тебе, то ти мовчиш, а уночі, як всі заснуть, — своя для тебе воля. Лягай! Ми знаємо і так, що в тебе без кісток язик.

В і н. Я спати не піду, не ляжу. Вже світає...

Хтось ще (прокидається). А що таке? Ти й досі не лягав?

— Балакав з дівкою... Я чув усю розмову... Я чув про що, ха-ха, орел

наш клекотав! Ти знаєш, він орлом назвався дівці? Твій молодий мовляє що? Швець! А я — орел крилатий.

— Та ну? Ха-ха! Коли ми встанем ранком, я розкажу тобі про його матір. Вона й зимою ходила боса...

— Тому-то він, ха-ха, й не любе так шевців!

Він рушає.

— Куди це ти ідеш?

Він (суворо). Іду шукать дорогу.

Сміються.

— От, дурень! Гляди, там ще ведмідь тебе піймає!..

— Та він злякається! Злякався ж борсука! Він вернеться через хвилину.

В і н. Ні, не вернусь!

Дехто прокидається.

— Про що говорите? Що сталося вночі?

— Та ось іде шукать дорогу.

— Від розуму не піде.

— Та що вам? Хай іде! Наколе ногу на колючку, прискаче зайцем дітям на утіху.

Він. Я, не знайшовши, не вернусь. Знайти я мушу. Душа болить. Я більше тут не можу жити. Тут можна одуріть!

— Ти йдеш? Ти справді йдеш?

— Лягав би та заснув, а то всю ніч не спав, з дівчатами балакав.

— Ні, справді, ти ідеш? Кажу ж, наколеш ноги.

Він пішов ліворуч і зник. Хвилину, чути тріск і шелест.

— Що, він пішов? Я думав, він жартує. Ще пропаде!.. Агов! Вернись!

(Пішов за ним).

Людей прокидається ще більше; деякі сідають, деякі встають.

— Пішов?

— Хіба пішов?

— Атож!

— Навіщо ж ви пустили?

— А як же ти не пустиш?

Тиша.

— Ще... згине!

— А шкода: нікому зла він не робив.

— Всі молоді — гарячі. І я колись хотів іти шукать дорогу. Уже і чоботи озув.

— Чому ж ти не пішов?

— Та так зробилося одразу страшно.

Хтось (вертається з лісу). Я не догнав його: гілля прокляте не пустило.

Коли б було видніш, кривавий слід мене б довів до нього. Десь пахла кров, а де — не зміг я розібрати.

— Чого б ти не схотів! Якби було тут видко.

— Нащо б тоді й шукать дорогу? '

— Нащо?! Щоб вийти з лісу.

Тиша.

— А десь тропа тут, певно, єсть! Не може бути, щоб люде тут ніколи не блукали. В такому лісі всяк заблуде!

— Звичайно, тут не диво заблудити...

Тиша.

— А що, як він дорогу знайде?

— Ти думаєш? Ха-ха! Той дурень?..

— Чого він дурень? Не був він зроду дурнем.

— Ну, не кажи сього! Він з посміху ніколи не виходив.

— Багато треба людам, щоб сміятись! Піти не так, як ходять люде, або зробить не так, як роблять всі, — то й осміять тебе готові!

— А звісно: люде людьми.

— Мені здається, найде він дорогу.

— Чого тобі здається?.. Ходили ж і без його.

— Мені здається, він ніколи б не пішов, коли б не знав, що тут десь близько стежка. Мені здається, він її шукав давно вже і знайшов.

Д і в ч и н а. Коли б на землю він дививсь, то, може б, і знайшов, а то він дивиться угору. Збирається усе летіти.

— А крил не має.

— Малого й не стає... от шкода! Малого?! Ха-ха-ха!..

Тиша.

— Подумаєш! І не злякався піти у нетрі.

— Божусь, що він стоїть десь за кущем і нашу всю розмову слуха.— Звичайно, в ліс злякається піти. Злякався ж вчора, кажуть, борсука?

Сміх.

— Чи найде він дорогу, а чи ні, а тут не можна довше жити.

— Ого, подумаєш, який знайшовся пан,!. Молив би Господа, що він створив тебе людиною і ти сидиш між нами, а не вартуєш псом майно абощо.

— Я вартував не раз у пана. Собака спав, а я ходив і прислухався. А це... життя хіба? Хіба я про таке життя раніше марив?

— Хо-хо! Чого ти в дідька забажав! Дитячий голос І. І я про інше марив. Дитячий голос ІІ. І я.

— І я.

Грубі голоси:

— Це не життя — прокляття!

— Тюрма якась!

— Печера.

Чути далекий голос у лісі.

— Що це кричить?

— Де? (Підвівши руку, до інших). А стійте... тихше... Я не чую...

— Та це тобі почулось.

— І я мов чув.

Чути крик знову.

— Це він кричить! їй-богу, він.

— Він нас знайти не може.

— А може, він попавсь ведмедю в лапи та кричить"— рятуйте.

Знову голос.

— Він нас шукає... Агов! Гу-гу!

— Гу-гу! Голоси:

— Гу-гу! Гу-гу!

— Ми тут!

— Ми ось де!

— Ага, знайшов? І сам тепер не радий!

— Ого, ого!

— Іди сюди!

— Піти б йому назустріч: піймав він, може, що..; не донесе, не вдерже.

— Ходімо ближче.

— От ще — іти! Його ніхто не посилав, — хай сам же і шукає. Голос

(ближче): А де ви? Де ви? Сюди, сюди до мене!

— До його — чуєте? Він кличе нас. І як його вовки не з'їли?

— І не злякався! Відважний!

— Він, може, порося піймав та рота затулив йому, щоб свині не почули. Піду йому назустріч: цікаво дуже глянуть.

Він (вривається в гурт). Брати мої! Вставайте!

— А що таке?

— Що сталося? Кажі мерщій.

В і н. Вставайте всі! Ні, всі вставайте!

— Та ти кажи: ми й лежачи почуємо.

— Занадто ти ще молодий, щоб нам, старим, вставати.

В і н. Не стану я казати, поки не встануть всі, не стану!

— Дивись, який гарячий! Божевільний!

— Давайте встанем. Га? Устанем?

— Доведеться...

— А що ж? Хіба нам важко?

Встають.

В і н. Брати мої! Я радість вам приніс велику. Я радість вам приніс!

Сам Бог навів мене, брати мої, на стежку.

Голоси:

— На що? На стежку?! Не може бути! Ми скрізь тут навкруги шукали, ми всі шукали й не знайшли. Хто з нас шукав?

— Ось я шукав.

— І я.

— І я шукав.

— Та ти ж далеко не ходив, — за кущ пішов, постояв, а зараз кажеш, що шукав.

— Та й ти, коли на те уже пішло, і ти далеко не ходив. Ти навіть під кущем заснув!

В і н. Брати мої, тропа!

— Яка тропа? Тобі приснилось, може?

— Нащо даремно нас підвів із землі? Я встав, мовляв, якесь там диво сталось: кілком убили звіра або козу піймали у тенета.

— І я чекав якогось дива...

— І я чекав.

Він. Брати мої, тропа! З цього страшного лісу, де вічнанич стоїть, вона веде у день рожевий, вона веде до сонця! Брати мої, до сонця!

— Сусіде, ти бачив сонце?

— Ні, але мені казали, що сонце, єсть.

— А я вві сні його колись угледів — сяє!

— А я раз зліз на дерево високе, а вітер як хитне гілля дерев, мені в очі так і ударив промінь. Я б, може, і осліп, так баба чимсь мені присипала обидва ока, і все пройшло.

Він. Що кажеш ти? Я бачив сонце і дививсь на його. Очам воно дає єдину втіху. Ходімо ж ми назустріч джерелу утіхи!

— Ти сам іди, а ми і тут свій, вік як-небудь доживем.

— На те живем, щоб вік дожити.

— До сонця кличеш ти, — для нас дорога це далека, а от як з лісу вийдеш ти і день ясний угледиш, вернись до нас та й нам розкажеш. А то ми чуєм: день та день, а де він — нам ніхто не скаже.

В і н. Брати мої! Зоря зійшла над нами!

— Яка зоря? Він божевільний зовсім!

Дивляться вгору.

-Ніякої зорі.

-І я не бачу.

-І я.

Він. Заблисла нам мета в тумані. З метою жить не те, що без мети. Мета знімає з плеч вагу велику і крила нам легкі дає. Сліпі з метою йдуть, як зрячі.

— Постійте, чому це він усе говорить? Тут є старші від нього.

Молоді голоси. Нехай! Нехай! Слова його як струмисько ллються.

— Вони дають якусь надію.

— Вони на серце падають.

— Вони знімають гніт з душі: мені немовби легше стало.

— І мені.

— І мені.

Він. І я вас поведу до світлої мети — тропа веде до неї. Що тут тропа лежить, про це я знав ще змалку. Мені казав один мандрівець, що той, хто вперше йшов по ній, щоб не згубить її, ішов і сіяв мак червоний. І я дві квітки сам знайшов.

— Знайшов? Ану квітки нам покажи.

— Про мак ми чули. Ти б нам квітки приніс та показав, щоб ми могли пойняти віри.

— Про мак, звичайно, всі ми чули.

— То та тропа хіба лежить в долині? Вона по горах в'ється!

— То, може, ця тропа й на гори вийде.

— А може, й так.

— Ти мак нам покажи!

— Еге, ти мак нам покажи!

Він. Ось мак! Ось мак! Я заховав його на грудях. (Виймає дві квітки маку).

— Дивіться, мак! Їй-богу, мак...

— Справді мак?

Всі оточують Його.

-Або я сплю, або квітки я бачу.

— А дайте гляну я!

— Постій! Не всім же зразу.

— Який великий!

— Який червоний!

— Як кров.

— Як кров.

— Як кров.

— Та це не мак — це кров його.

-І пахне кров'ю.

Тиша.

— А ось на боці теж. Ось гляньте на сорочку!

— Це знову кров.

— Ану! (Бере рукою і знімає). Знімається! Пелюстки маку! Третя квітка!

— Це та тропа!

— Постійте! Що ви?!

— Це та тропа! ...

— А гляньте, квіти свіжі.

— Мені здається, що вони зів'ялі.

— Свіжі, свіжі!

— Живі, живі!

— Ми підем з ночі!

— Ми вийдем з лісу.

— Ми вгледим ранок.

— Ми вгледим сонце.

— Ми вгледим день.

— Ми вийдем з лісу.

— Та що це ви?! Куди іти?! Хіба забули ви, як важко йти, як страшно?

В і н. Я поведу вас, я йтиму перший. Ви. візьмете кілки, а я розкрию груди і вільними руками терни колючі буду розгортать. Там день, блискучий день, я бачу, і ви, ви всі мене не зможете спинити.

— Я вже старий і вже гаразд не бачу, — він справді дужий, молодий?

— Погляньте, як у його очі блискають, неначе у вовка...

— Якою міццю дихають слова!

— Він не злякається.

В і н. Розбийте груди і серце викиньте моє голодним псам, коли я світло дня не вгледжу. Коли злякались ви, я сам піду з надією за руку!

— А це ж, здається, той, що раз колись злякався борсука?..

— Мовчи, ти знаєш там багато!

— Хіба не бачив ти, коли він сам пішов у нетрі? А перед сим хіба не чув ведмежого ти реву?

В і н. Хай грім мене ударе, я впаду без крику, хай ляжуть леви на тропі, я перейду по їхніх спинах. Я не боюсь нічого.

— Який він сміливий!

— Який відважний!

— А може, це не він, а може, це другий?!

Д і в ч и н а. (підходить до Нього). Це ти? Твій вид і голос. А дай я гляну в очі... Ти не плачеш?

— Хто? Він заплаче? Тобі приснилось, може?

Д і в ч и н а. Ні, ні! Я бачила сама, як він вночі сьогодні плавав.

— Запорошив він, може, око.

— Упала, може, з гілки вранішня роса.

— Роса, роса, звичайно, впала.

Д і в ч и н а. То так мені здалося?! Ти... не плавав?!

Він. О, коли б міг я плакати і ублагати вас слізьми покинуть ліс великий! О, коли б міг я іскрами вогняних слів своїх цей ліс проклятий запалити і вам одкрити небо!

Д і в ч и н а. Адже ж ти той, що любиш так мене?

В і н. Коли б я міг потоком сліз своїх невинних з корінням вирвати дуби столітні і вам блакитний обрій показати... Я плавав би...

— О, як він любить нас!

— Як жалує він нас...

Він. Брати мої! Зійшла зоря над нами. Заблисла нам мета. А ще недавно так ми сном глибоким спали і вірити не вірили в ніщо. Життя було для нас повільним умиранням. Родились ми на те, щоб в той же день почати умирати, бо смерть була для нас не гірша від життя. Тепер же будем жити на те, щоб жити. Тепер горіть на те, щоб дужче розгорітись.

Яке велике щастя!

— Він справді ту тропу знайшов, що вдень виводє з лісу.

В і н. Я в Казку вас веду, брати мої, у Казку! Там день, там сонце золоте!..

— Так він веде нас в Казку?

— А ти не чув?! Він нас веде у Казку. і

Дівч [ина]. Мені колись казали, що в Казці тій живуть крилаті люде. По двоє крил у кожного, і навіть у дитини. Я дуже хочу вгледіть Казку.

— А я останусь тут.

(Згодом). Та ви усі хіба йдете?!

— Не знаю... я іду.

— І я.

— І я іду. Я нізащо тут не лишуся.

— І я.

— І я.

— То, може, й ми, стара, помалу підемо за ними?..

— Авжеж... подибаєм. На старість, може, сонце вгледим.

— То всі йдемо? Голоси. Усі, усі, .усі!

Він. Світає! То ранку чистого пробивсь крізь хмари листу усміх дивний і нас, стриваючи, вітає. Привіт тобі, прекрасний ранку! За всіх братів прийми від мене привітання. (Вдаючись до юрби). А ви... вже на

ногах?! Ви вже готові йти за мною? Я бачу — все лахміття ви забрали!

Покиньте все: нас ждуть там оксамити!— Оксамити!

— Оксамити!

— Покинь!

— Покинь!

— Покиньте!

— Ні, краще все давайте в купу зложимо. Коли б, не дай нам Боже не дійшли, повернемось назад і розберем, хто що залишив.

— Чого ми вернемось?

— У ліс вертатись знову?!

— Ти божевільний!

— А може, він сказав і правду?

— Може, й правду.

— Спитай у Його.

Підходе до Нього.

— Скажи: невже ми можемо сюди вернутись знову?

В і н. Хто в Казку йшов хоча вві сні солодкім, той в ліс уже не вернеться ніколи!.. Для того ліс труною, пеклом здасться. Немов орел, прикутий до землі, той буде в небо рватись доти, аж доки серце не порве.

Брати мої! Я вас веду у Казку. Усі, усі за мною! (Він розхиляє віти і йде, за ним юрба).

Завіса